

Cilt/Volume 2, Sayı/Issue 3, Ocak /January 2020, ss. 123-128.

Geliş Tarihi–Received Date: 04.01.2020 Kabul Tarihi–Accepted Date: 20.01.2020

ARAŞTIRMA MAKALESİ – RESEARCH ARTICLE
MENGÜCEKLİ HÜKÜMDARI FAHR ED-DİN BEHRAMŞAH
AHMET TOKSOY*

ÖZET

Çağrı Bey’in keşif akını ile başlayan Anadolu harekâtı 1040’da Dandanakan Zaferi’nden sonra sistemli bir duruma geldi. Bunun sonucunda 1071 yılına kadar devam eden akınlar sonucunda Anadolu vatan hâline getirildi. Malazgirt Meydan Muharebesi’nden sonra ise Türk beylikleri kurularak siyasi hâkimiyet kuruldu. Kurulan beyliklerden birisi de Mengüceklî Beyliği’dir. Beylik Ahmed Gazi tarafından kuruldu. Beyliğin en önemli hükümdarlarından birisi Fahr ed-Din Behramşah’tır. Behramşah bölgedeki diğer Türk hükümdarları ile dostane ilişkiler kurdu. Bu barışçı politikasını Türkiye Selçuklu Devleti’ne karşı da devam ettirdi. Hatta Selçukluların hâkimiyetine girerek hâkimiyetini devam ettirmiştir. Mengüceklîler bu suretle Selçukluların himayesinde uzun bir devir yaşamışlardır. Behram-şah, II. Kılıç Arslan’ın kızı ile evlendikten sonra iki hükümdar arasında bu metbuiyet ve tabiiyet münasebetlerine çok sağlam bir mahiyet vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Anadolu Selçuklu Devleti, Çağrı Bey, Mengücek, Ahmed Gazi, Behramşah.

MENGUJEK’S RULER FAKHR AL-DÎN BAHRÂMŞÂH

ABSTRACT

The Anatolian movement beginning with Chaghri Beg’s discovery incursions into Anatolia became more systematic following the victory of Dandanakan in 1040. Thus, Anatolia was adopted as homeland as a consequence of these incursions lasting until 1071. On the other hand, the foundation of Turkish beyliks contributed to the establishment of the political authority. Among these beyliks, Mengujek founded by Ahmed Ghazi has a significant place. Fakhr al-dîn Bahrâmshâh, who developed friendly relationships with the other Turkish dynasties, was one of the most influential ruler of the Mengujeks. His peaceful policy maintained so as to include the one with Anatolian Seljuk Empire. Moreover, Mengujeks kept their power for a long time under the reign of Seljuk Empire. Following his marriage with the daughter of Kilij Arslan II, Bahrâmshâh gave great importance to the issues like loyalty and allegiance with him.

Keywords: Anatolian Seljuk Empire, Chaghri Beg, Mengujek, Ahmed Ghazi, Bahrâmshâh.

GİRİŞ

Türk milletinin hayatı başka hiçbir millette görülmeyen ölçüde hareket hâlinde geçmiş ve tarihi, dünyanın çeşitli bölgelerindeki savaşları ve mücadeleleri ortamında gelişmiştir. Türk milletinin bu karakter yapısı çeşitli tarzlarda tefsir edilmiştir. Hakikaten Türk savaşları, tesadüf, kan dökücülük, servete susamışlık gibi iptidai ve yüksek görünme, şan ve şeref arzusu gibi basit içgüdülerle değil, fakat doğrudan doğruya insanlıktan kaynak alan bir felsefi düşünceye dayanıyordu. Bu felsefenin temeli “güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar” dünyayı Türk idaresine almak ülküsü şeklinde gelişmiştir. Bu ülküyü Türk Tarihinin çeşitli bölge ve devirlerinde bütün sayılı başbuğ, hakan ve sultanlar tarafından gerçekleştirilmeye çalışılmasından tespit etmek mümkündür.¹

Türk Cihan Hâkimiyeti ülküsü Asya Hunlarından Osmanlılara kadar bütün Türk devletlerinde tesadüf edilmektedir. Sayısız Türk savaşlarını manalandıran ve Türklerin “fatih millet” payesine yükselmesi sebebini açıklayan bu düşünce Türk tarihinin büyük bir dönüm noktasını oluşturan Selçuklu Türklüğünde de yaşıyordu. Selçuklu sultanları kendilerini Türk-İslam dünyasının hükümdarı kabul etmişler ve hareket alanlarını bu düşünceye göre çizmişlerdir. Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu’na göre, Cihan hükümdarlığı fikri Selçuklu hükümdarı Alp Arslan’da da vardı. Anadolu’nun fethi bu Türk Cihan Hâkimiyeti fikrinin bir parçasıydı. Malazgirt Meydan

* Doç. Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, E-posta: ahmettoksoyaydin@gmail.com

¹ İbrahim Kafesoğlu, “Türk Fütuhât Felsefesi ve Malazgirt Muharebesi”, *İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, İstanbul 1971, s. 3-4.

Muharebesi ise Türk fütihat felsefesine dayalı cihan hâkimiyetinin yarattığı zaferler zincirinin altın halkalarından biridir.²

XI. yüzyıl Türk tarihinin en önemli dönüm noktası kabul edilmektedir. Bu zamana kadar Türkistan'dan batıya doğru gelişen Türk fütihat ananesinin istikameti esas itibarıyla Aral Gölü, Hazar ve Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırları takip ederek Tuna boylarına kadar uzanıyordu. Ancak 1040'da vuku bulan Dandanakan Meydan Muharebesi zaferinden sonra gittikçe büyüyen ve dalgalar hâlinde gelişen "Büyük Oğuz Göçü" ve onun neticesinde Ön Asya ve Anadolu'nun fethedilmesi asırlardan beri takip edilen Türk fütihat yolundan farklı istikamette gelişti.³ Selçuklu fethi öncesinde Anadolu Bizans tarafından Thema denilen birçok idari bölgeye ayrılmıştı. Sınır boyundaki bu askeri mıntikalardan en önemlisi Thedosiopolis idi. Batıda Sebastia, Koloneia güneyde Vaspurakan ve doğuda Gürcistan'ı ihtiva ediyordu.⁴

Türkler, özellikle XI. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren önceleri keşif, fakat daha sonra büyük kitleler hâlinde temelli yerleşmek için Ön Asya ve Anadolu'ya gelmeye başlamışlardır. Gerçi Abbasiler zamanında bu devletin idaresinde birçok Türk emiri Anadolu'ya gelmiş, hatta Tarsus gibi önemli bir merkezi tamir ederek burada yerleşmişlerdir.⁵

1. Erzincan Bölgesine Selçuklu Akınları

Anadolu'nun fetih harekâtlarını bizzat yeni başkent Rey'den yönetmeye başlayan Tuğrul Bey, İbrahim Yımal'ı Hemedan ve İsfahan il ve yörelerinin, diğer amcasının oğulları Kutalmış ve Resul Tegin'i Hazar Deniz'i bölgesinin, öteki amcası Musa İnanç Bey'in oğlu Hasan Bey ile kardeşi Çağrı Bey'in oğlu Yakuti'yi Azerbaycan'ın fethiyle görevlendirdi. Ayrıca bu Selçuklu prenslerinin buyrukları altına kalabalık Türkmen kuvvetleri de verildi.⁶

İbrahim Yımal bir kaç yıl içinde Hemedan ve İsfahan bölgelerini fethettikten sonra Dicle Irmağı kıyılarına kadar harekâtını başarıyla sürdürdü. Öte yandan Kutalmış da Geylan ve Tarım bölgelerini ele geçirdikten sonra ileri harekâtına devamla Aras Irmağını geçerek Erran ve Gürcistan'a girmeyi başardı. Ardından da Bizans İmparatoru IX. Konstantin Monomakhos'un Gürcü asıllı komutanı Liparit komutasında sevk ettiği ordunun Şeddadiler'in başkenti Divin'i kuşatıp sıkıştırması sonucunda Şeddadileri savunmak amacıyla harekete geçerek Liparit'i Gence önlerinde kesin bir yenilgiye uğratarak geri çekilmek zorunda bıraktı. Öte yandan Hasan Bey'de 20.000 kişilik bir orduyla önce Eleşkirt'e geldi. Batıdaki Pasinler ovasını da geçerek Erzurum bölgesinde görüldü. 1048 yılında Hasan, Van Gölü çevresine (Vaspurakan) doğru yoluna devam etti.⁷

Vaspurakan'ın Bizanslı valisi Aaron, kalabalık Türk ordusu karşısında Gürcistan'ın Bizanslı valisi Kakeumenos'dan yardım sağladı. 1048 yılında Hasan Bey, Stranga denilen Yukarı Zap bölgesinde tuzağa düşürüldü. Askerlerinin bir kısmı kaçarak hayatlarını kurtarabildilerse de kendisi şehit edildi. Kaçabilen askerler, Hoy'dan Sultan Tuğrul Bey'e gönderdikleri haber ile beylerinin elim kaybını duyurdular.⁸

Sultan Tuğrul Bey, Hasan Bey ve mağlup olan ordusunun intikamını almak üzere o sırada Şehrizor taraflarını itaat altına almakla uğraşan İbrahim Yımal'a Azerbaycan valiliğini vererek Anadolu seferine memur ettiği gibi Erran bölgesinin bir kısmını ele geçirmiş olan Kutalmış'ı da onunla birleşmeye ve birlikte Anadolu üzerine sefer yapmakla görevlendirdi. Bizans kaynaklarının mübalağalı olarak 100.000 asker olarak gösterdikleri bu ordunun karşısında mukavemet edemeyeceğini anlayan Vaspurakan ve İberia valileri Bizans imparatoruna göndererek yardım istediler.⁹

Bu sırada İbrahim Yımal komutasındaki Türk ordusu Vaspurakan'a ulaştıktan sonra Bizans üzerine saldırdılar. Ardından da burayı geçtikten sonra Pasinler ovasına (Basean) girmiş Eleşkirt kasabasına kadar varmış ve kaynakların bildirdiğine göre yirmi bir ilçeyi ele geçirerek halkını esir etmiştir. Selçuklu ordusu çok hızlı hareket ediyorlar ve buradan Erzurum'a kadar ilerleyerek batıda Khaldia ülkesine, kuzeyde İspir'e, Oltu bölgesi kalelerine, doğuda Arşarunik'e, güneyde Taron, Haşteank ve Khorzean bölgesine kadar ilerlemişler ve buraları ele geçirmişlerdir. Batıda Erzincan çevresine kadar yapılan akın sırasında merkezi Vican (Bican)'a ardından da Kötür'de bulunan Sembataı-berd denilen kaleye saldırdılar ve ele geçirdiler. Bölge halkı ise Vican'ın yüksek dağ ve vadilerine sığınma imkânını bulabileceklerine inanıyorlardı. Türkler yaptıkları akın

² Kafesoğlu, agm, s. 7 vd.

³ Mustafa Kafalı, "Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi", *Tarih Boyunca Anadolu'da Türk Nüfus Yapısı*, Ankara 1995, s. 23.

⁴ Enver Konukçu, *Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum*, Ankara 1992, s. 4

⁵ A. Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1970, s. 178.

⁶ Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, İstanbul 1944, s. 44; Ali Sevim, Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, Ankara 1995, s. 34.

⁷ Konukçu, *age*, s. 9; Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, Ankara 1993, s. 50.

⁸ M. Brosset, *Histoire de la Georgie*, St. Petersburg 1849, s. 222; Rene Grousset, *Histoire de L'Armenia*, Paris 1947, s. 587, Konukçu, *age*, s. 9.

⁹ *Urfalı Mateos Vekayi-Namesi*, Haz. Hrant D. Andreasyan, TTK, Ankara 2000, s. 85; Yinanç, *age*, s. 44-45.

sonucunda bu bölgeyi ele geçirdiler.¹⁰ Böylece 1048'de Türkler Erzincan'ın doğusunda bulunan Bican, Kötür ve Tercan Türkler tarafından ele geçirilmiştir.

Erzincan ve yörelerine ikinci Türk akını Sultan Tuğrul Bey'in 1054'deki akını sırasında vuku buldu. Selçuklu Sultanı 1054'de kuvvetli bir ordu ile harekete geçerek Anadolu sınırlarını aşarak Muradiye'yi fethetti. Daha sonra Erciş'i ele geçirdikten sonra Van Gölü'nün kuzeyinden ilerleyişine devam ederek Malazgirt kalesi önlerine geldi. Karargâhını kurduktan sonra kaleyi kuşatmaya başladı. Kalenin bir an önce fethedilmesi için bir yandan lağımlar kazdırırken bir yandan da Bitlis'ten getirttiği büyük mancınığı kurdurup kaleyi dövmeye başladı. Kaleyi savunan Vasil'de buna karşı savunma tedbirleri almaya başladı. Ancak Selçuklu askerlerinin dinlenmeğe çekildiği bir sırada bir Norman fedaisinin Selçuklu mancınığını yakması üzerine kuşatma şiddetlendirildi ise de kale fethedilemedi. Bunun üzerine Sultan kuşatmayı kaldırdı. Sultan Tuğrul Bey üç yönde sevk ettiği kuvvetler kuzeyde Kafkaslara, batıda Canik ormanlarına, güneyde Tercan, Hanzit ve Erzincan'a kadar ilerledi. Buralara akınlar düzenledikten sonra geriye döndüler.¹¹

Sultan Tuğrul Bey, Anadolu'nun fethi harekâtını bizzat yönetmekle görevlendirdiği Selçuklu şehzade, emir ve Türkmen başbuğları Anadolu'da Bizans'a karşı askeri harekâtı sürdürmeye devam ettiler. Şöyle ki, beraberinde kalabalık bir Türkmen kuvveti olduğu hâlde Azerbaycan'dan Anadolu'ya gelen Yakuti Anadolu'da akınlara başladı. Yakuti'nin emirlerinden olan Sabuk/Saltuk 1057'de Anadolu'ya başarılı akınlar yaptı. Anadolu'daki Rumeli ve Makedonya kuvvetleri komutanlığına atanan General Nikephoros Bryennios'un çabaları Sabuk/Saltuk'un harekâtını durdurmaya yeterli gelmedi. Esasen adı geçen general, bu Türk emiriyle yaptığı bütün savaşlarda mağlup olmadan kurtulamadı. Yakuti Bey'in sevk ettiği diğer Selçuklu kuvvetleri de 1058'de Kars ve yörelerini akınlara uğrattılar. Daha sonra bu kuvvetler Ügümi'yi fethettiler. Aynı yıl içerisinde Yakuti'nin sevk ettiği başka bir Selçuklu ordusu, Anadolu sınırlarını aşarak Erzurum yöresine geldi. Daha sonra buradan hareket ederek Erzincan ve Kemah'a kadar harekâtını sürdürerek bu bölgeyi fethetti. Böylece Erzincan ve Kemah Türk hâkimiyetine girdi.¹²

Alp Arslan'ın Ani'yi almasıyla başlayan Türk harekâtı, Selçukluların bu yörede yaşamaya mecbur olmaları ile zorlanıyordu. Malazgirt savaşında da Alp Arslan, önce barışı denemiş, başarılı olamayınca da Bizans'ın bir gayretle topladığı büyük ordusunu kesin bir yenilgiye uğratmıştır.¹³ Malazgirt Zaferi'nden sonra (1071) İmparator Romanos Diogenes tahtını kaybetti. Bu mağlubiyetten sonra İstanbul'da başlayan saltanat mücadelesi, imparatorluğu tam bir anarşi havasına soktu. Bundan faydalanan Türk kumandanları Anadolu'yu fethetmeye başladılar. Doğudan başlatılan harekât noktası üzerinde Erzurum bulunuyordu. Selçuklu sultanı bu yörelerin ele geçirilmesi işini Saltuk, Mengücek ve Artuk'a verdi.¹⁴

2. Mengüceklî Beyliği ve Behram-şah

Doğu Anadolu'da hüküm süren, Mengüceklî, Saltuklu, Sökmenli ve Artuklu devletleri Büyük Selçuklulara, Türkiye Selçuklularına, Atabeglere, Eyyubilere ve İlhanlılara tabi kalmış ve kendi aralarında tarihi bir birlik teşkil etmişlerdir. Bu devletler arasında Mengüceklîler siyasi, iktisadi ve kültürel bakımdan Selçuklular ile sıkı münasebette bulunmuşlar ve hatta takriben yarım asır onlara tabi kalmışlardır.¹⁵

Selçuklu fetihleri esnasında Anadolu'da meydana çıkan hemen bütün hanedan ve devletler gibi Mengüceklî (Mengücek) beyliğinin kuruluşu da Malazgirt zaferine bağlanmaktadır. Rivayete göre zafer kazanılınca Alp Arslan, 1071 yılında Kara-su ve Çatlı nehirleri vadilerinin fethine Mengücek Ahmed Gazi'yi memur etmiş ve buralar onun tarafından ele geçirilmiştir. Ahmed Gazi, kendisine Kemah'ı merkez yaptıktan sonra Erzincan, Divriği ve Şarki Karahisar'ı (Kolonea) şehir ve bölgeleri hâkimiyeti altına aldı.¹⁶ Ancak, Beyliğin kuruluşu ve isim babası olan Ahmed Gazi'nin bölgeye gelişi ve fetihleri hakkında bazı tereddütler de vardır.¹⁷

Beyliğin ilk hükümdarı Mengücek Ahmed Gazi'dir. Ahmed Gazi, Oğuz beyleri içinde önemli bir mevkie sahip olduğu Divriği Ulu cami kitabesinde Alp Kutluğ Tuğrul Tekin gibi mühim eski Türkçe unvanlarını kullanmalarından bellidir. Aksarayî, Mengüceklî Gazi'nin Kılıç Arslan ve Danişmend Gazi ile birlikte Haçlılara karşı mücadeleye katıldığını belirtmektedir.¹⁸ Mengücek Gazi ölümüne kadar bazen tek başına bezen de

¹⁰ Grousset, *age*, s. 588; Ernsts Honigsmann, *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı*, çev. Fikret İşıltan, İstanbul 1970, s. 177-178; Aristakes *Lastivertc'i's History*, New York 1985, s. 18; C. Cahen, *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi*, çev. Y. Yücel, B. Yediyıldız, Ankara 1988, s. 12.

¹¹ Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, Ankara 1993, s. 53-54.

¹² Sevim, *age*, s. 55-56

¹³ Sadr ud-Din Ebu'l-Hasan Ali ibn Nasır İbn Ali El-Hüseyni, *Ahbâr üd-Devlet is-Selçukiyye*, Tash. Muhammed İkbâl, Lahor 1933, s. 46 vd.; Reşid ed-Din, *Câmi u't-Tevârih*, C. II, 5. Cüz, Ankara 1999, Vs. 32 vd.; Tuncer Baykara, *Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, İstanbul 2004, s. 69.

¹⁴ Konukçu, *age*, s. 21.

¹⁵ Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 2004, s. 73.

¹⁶ Reşid ed-Din, *age*, s. 38-39.

¹⁷ Turan, *age*, s. 73.

¹⁸ Kerim üd-Din Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbar*, Ankara 1944, s. 27.

Danişmendlilerle birlikte Bizanslılar, Gürcüler ve Abhazlara karşı savaşlar yapmıştır.¹⁹ Mengicek Ahmed Gazi'den sonra yerine Oğlu İshak geçti. İshak'ın ölümünden sonra Mengüceklî devleti, oğulları arasında taksim edildi. Devletin başkenti Keman Melik Mahmud'a, Erzincan Davud-şah'a ve Divriği de Süleyman-şah'a düştü. Süryani Mihael'e göre, 1151 tarihinde Erzincan Emiri Davud-şah, hanımı tarafından yayının kirişi ile boğuldu. Bundan sonra Davud-şah'ın hanımı Divriği'de bulunan Süleyman-şah'ı çağırarak onunla evlenerek memleketi onun idaresine bırakmıştır.²⁰

Süleyman-şah bir müddet burayı idare etmiş ise de daha sonra hâkimiyet Davud-şah'ın oğluna geçmiştir. Süleyman-şah'ın 13 yıllık saltanatından sonra makalenin ana konusunu teşkil eden Fahr ed-Din Behram-şah 1165 tarihinde babasının tahtına gerçeğe devlet idaresini ele almıştır. Mengüceklî hanedanı arasındaki en meşhur hükümdar olduğu gibi altmış yıldan fazla bir süre tahta kalmıştır.²¹ Tahta oturduktan sonra Türkiye Selçuklu Devleti ile münasebetlerini geliştirdi. Hatta onlarla çatışmak yerine yüksek hâkimiyetlerini tanıyarak beyliğine uzun bir barış dönemi yaşattır.²²

Türkiye Selçuklu hükümdarı II. Kılıç Arslan'ın, Dânişmendli Yağı-basan ile mücadelesi sonucunda 4 Ağustos 1164 tarihinde Yağı-basan'ın ölümü üzerine Dânişmendli ili Türkiye Selçuklu Devletinin sınırları içine ilhak etmiş ve Mengüceklîleri de tabiiyeti altına almıştır. Mengüceklîler bu suretle Selçukluların himayesinde uzun bir devir yaşamışlardır. Behram-şah, II. Kılıç Arslan'ın kızı ile evlendikten sonra iki hükümdar arasında bu metbuiyet ve tabiiyet münasebetlerine çok sağlam bir mahiyet vermiştir.²³

Behram-şah, Sultan Kılıç Arslan ile Selçuklu tahtını elde etmek isteyen kayın biraderi Kutb ed-Din Melikşah arasında 1188 yılında vuku bulan bir mücadelede araya girerek baba ile oğlu barıştırmaya muvaffak olmuştur. Bu konuda bilgi veren Süryani Mihael, "1188 yılında Kapadokya memleketinde bir kargaşalık çıktı. Sultan Kılıç Arslan'ın Sivas'ta hüküm süren oğlu ile kendi vekili olan Hasan²⁴ arasında ihtilaf zuhur etti. Hasan sultanı oğluna karşı tahrik etti. İki taraf, çarpışmak üzere Kayseri bölgesinde toplandılar. Fakat bu sırada ihtiyar sultana hürmeten oğlu etrafında toplananlar dağıldılar. O da Sivas'a döndü ve babasına karşı bir daha muharebe yapmadı. Sultan, hiddet içinde oğlu ile birleşen dört bin Türkmenin öldürülmesini emretti. Sonra sultanın damadı olan Behram-şah geldi. O, onları barıştırmak için geldiğini söyledi ve araların düzeltti. Ayrıca vezir İhtiyar ed-Din Hasan'ın azlını temin etti".²⁵

Behram-şah, Kılıç Arslan'ın ölümünden sonrada Selçuklu tabiiyetinden sadakatten ayrılmamıştır. Nitekim İbn Bibi, Sultan Rükne d-Din Süleyman-şah'ın Gürcistan üzerine yaptığı sefere ilk katılan hükümdarlardan olduğunu kaydetmektedir.²⁶ Yine kaynağa göre Fahr ed-Din Behram-şah her taraftan asker toplayarak, onları araç ve gereç bakımından donatarak savaşa hazır bir hâle getirdi. Daha sonra Erzincan'a gelen sultana ziyafetler düzenleyip hizmette bulunduktan sonra, Selçuklu ordusuna katılmıştır. Selçuknamede ise, "Melik Fahr ed-Din Behram-şah'ın Salur ve Bayındır çerisiyle" Süleyman-şah'ın hizmetine girdiği kaydedilmiştir.²⁷ Malazgirt zaferinden sonra Erzurum ve çevresinde kurulmuş olan Saltuklu Beyliğinin, Kraliçe Thamara devrinde Gürcü istilası ve işgaline uğraması üzerine Türkiye Selçuklu hükümdarı II. Süleyman-şah Gürcü seferine çıkmaya karar verdi. Çünkü bu devlet doğuda Gürcülere, kuzeyde ise Rumlara karşı Anadolu'nun kapılarını korumakta, Azerbaycan ve Türkistan'dan gelen göç ve ticaret yollarını da açık tutmaktaydı. Bu durum Türkiye Selçuklu Devleti için tehlikeli bir durum yaratıyordu.²⁸

Behram-şah, Sivas'ta topladığı ordusuyla önce Erzincan'a gelmiş ardından da Erzurum'a hareket etmiştir. Erzurum'da Saltuklu Beyliğini Türkiye Selçuklu devleti sınırlarına kattıktan sonra Gürcülere karşı hareket etmiştir. Behram-şah, 1202 Temmuz'unda Micigert'te yapılan muharebede kahramanca savaştı. Fakat Kıpçak-Gürcü müttefik ordusuna Selçuklu ordusunun yenilmesi üzerine Behram-şah esir düştü.²⁹ Ravendi'nin kaydına göre Behram-şah canını feda edecek kadar hükümdar taraftarı idi. Savaşta düşmanın durumunu öğrenebilmek için Gürcü ordusunun yanına kadar sokulmuş ancak esir edilmiştir.³⁰ Bununla beraber Gürcü Kraliçesi Thamara, yüksek şahsiyeti ve dostluğu dolayısıyla, Behram-şah'a esir değil büyük bir misafir hükümdar muamelesi yaptı ve bir müddet sonra da onu payitahtı Erzincan'a gönderdi. Bu seferdeki hizmetleri dolayısıyla Behram-şah "Gazi" sıfatı aldı ve bununla şöhret buldu.

¹⁹ Salim Cöhce, "Bin Yıllık Tapu Erzincan", *Günay Çağlar Armağanı*, Erzurum 2004, s. 35

²⁰ Süryani Mihael, *Croniques*, ter. Chabot, Paris 1905, s. 297.

²¹ İbn ul- Esir, *El- Kâmil Fi't-Tarih*, C. XII, s. 185.

²² Cöhce, agm, s. 37-38

²³ Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Camiu'd-Düvel*, Haz. Ali Öngül, İzmir 2001, s. 213, Arapça böl. s. 182.

²⁴ Kılıç Arslan'ın veziri İhtiyar ed-Din Hasan.

²⁵ Süryani Mihael, *age*, s. 405.

²⁶ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ie Fi'l-Umuri'l-Ala'ie*, Ankara 1957, s. 71.

²⁷ Yazıcızade Ali, *Tevarih-i Ali Selçuk*, Leiden 1902, s. 57

²⁸ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993, s. 252; Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, Ankara 1995, s. 450.

²⁹ İbn Bibi, *age*, s.73.vd.

³⁰ Süleyman er-Ravendi, *Rahat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr*, çev. Ahmet Ateş, Ankara 1957, s. 208.

Gürcü kaynağına göre;

*“Micingert mağlubiyetinden sonra sayısız altın ve gümüş kaplar, kumaş, altın kadehler, taş ve incilerle süslü kıymetli tabaklar, sürahi ve tencereler ile dolu inanılmayacak zenginlikte bir ganimet vardı... Tiflis zenginleri de şehirlerini süslettiler ve Tamara ile David buraya geldi. Rük ed-Din'in sancağının arkasından ilk hatta Ezinga (Erzincan) kumandanı Fahr ed-Din Behram-şah, sonra diğer ileri gelenler yürüyorlardı. İçlerinden Tamara'nın seçtiği bazı kimseler kendisine takdim edildi. Tamara onlara teselli edici sözlerle hitap etti. Kendilerini bir ziyafete davet etti ve her birine rütbelerine uygun hediyelerle taltif etti. Sonra Erzincan sahibi hariç olmak üzere, onları çeşitli kalelere dağıttı. Tamara Erzincan sahibini, eski itibarı ve dostluk münasebetinden dolayı esir olarak Tiflis'te alıkoydu. Bu çok meşhur zat, sonra Tamara tarafından bir at nalı mukabilinde satıldı”.*³¹

Türkiye Selçuklu hükümdarı İzz ed-Din Keykavus, Behram-şah'ın kızı Selçuk hatun ile evlenmesi iki hanedan arasındaki ilişkileri tekrar yakınlaştırmış ve akrabalık münasebetine sokmuştur. İbn Bibi, bu yapılan bu evlilikten önemle bahsetmektedir. Selçuklu sultanı Behram-şahın kızı Selçuk hatunu kendisine eş olarak kabul ettikten sonra elçisini Mengüceklî merkezine göndermiştir. Elçi sultanın gönderdiği hediyeleri ve mektubunu Mengüceklî hükümdarına verdikten sonra, Behram-şah, bu duruma çok sevinmiştir. İzz ed-Din Keykavus Selçuk hatuna 100 bin kırmızı altın dinar başlık vermeyi üstlendiği nikâh merasimini devrin müftüsü imam-kadî Human Sadr ed-Din Lehaverî kıymıştır. Sultanın başlığını götürme işini Mübariz ed-Din Behramşah üzerine almıştır. Bazı beylerin hanımlarını da Behramşah ile birlikte gelini getirmeleri için Erzincan'a gönderdi. Sivas ve Erzincan'da ihtişamlı bir düğün yapıldı. Erzincan'dan alınan gelin Sivas'a ulaşmıştır. Sivas'ta yapılan ve bir hafta süren düğünden sonra, Türkiye Selçuklu hükümdarı Behram-şah'ın kızı aynı zamanda halazadesi olan Selçuk hatunla evlenmiştir.³²

Kaynaklar Behram-şah'ın akıllı, ahlaklı, tebaasına ve askerlerine şefkatli olduğunu, ilmi ve âlimleri himaye edip onlara bol ihsanlarda bulunduğunu, melikler arasında bu yüksek vasıfları ile müstesna bir mevki kazandığını, zengin, fakir, yerli ve yabancı farkı gözetmediğini, hükümdarlığı zamanında Erzincan'da huzur ve saadetin hüküm sürdüğünü belirtmektedirler. Bundan dolayı halk ve askerler kendisinden çok memnundu. Hayırseverliği o derece idi ki, kışın kar ve soğuk dolayısıyla kuşların ve yabani hayvanların açlıktan ölmemesi için arabalarla dağlara yemler sevk ettirerek serptirirdi.³³ Genceli Nizami, yazmış olduğu Mahzenü'l Esrar adlı kitabını ona ithaf etmiş Behram-şah ise Nizami'ye, 5 bin dinar, 5 baş rahvan katır, değişik cinsten üzerinde koşumları olan 5 baş at, kıymetli bir hilat, pahalı elbiseler ve mücevherler göndermiştir.³⁴

Behram-şah zamanında Erzincan gerek ilim yönünden gerekse imar yönünden çok ilerlemiştir. Ancak şehirde sık sık meydana gelen depremler dolayısıyla yapılan tarihi eserlerden günümüze kadar ulaşan olmamıştır. Mengüceklî hükümdarlardan ilk para bastıran da Behram-şah'tır. Mezarı Erzincan yakınlarında Aşağı Ula beldesindedir. Behram-şah'ın ölümünden sonra yerine geçen oğlu Davud-şah da babası gibi ilim ve imar işlerini devam ettirdi. Behram-şah'ın üç kızından biri Selçuk hatun İzz ed-Din Keykavus'un, Turan Melek Divriği Meliki Ahmed-şah'ın, Melike hatun da Erzurum hükümdarı Cihan-şah'ın hanımıydı. İkinci oğlu Muzaffer ed-Din Muhammed Şarki Karahisar meliki idi. Daha büyük olduğu anlaşılan ve Kemah beyi bulunan Selçuk-şah'ın daha önce öldüğü anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Behram-şah, uzun bir hâkimiyet dönemi yaşadı. Mengüceklî beyliği onun zamanında huzur ve güven içinde hem ekonomik hem de ilmi ilerlemesini sürdürdü. Yine onun zamanında Mevlana ve ailesi Erzincan'dan geçti. Baha ed-Din Veled burada misafir kalmış ve Behram-şah da ona gerekli hürmeti göstermiştir. Baha ed Din Veled yoluna deva ederek Mengüceklî Beyliği sınırları içinde bulunan Akşehir'e kadar gelmişlerdir. Ancak Behram-şah'ın ısrarları ile bir süre Mengüceklî Beyliği'nin sınırları içinde bulunan Akşehir de yapılan İsmetiye medresesinin de Mevlana'nın babası ders verdi. Ancak Behram-şah'ın ölümünden sonra Mevlana'nın ailesi batıya hareket etti.

Esasen Mengüceklî beyliği de onun ölümünden bölgede gelişen olaylar dolayısıyla fazla yaşayamadı. Ala ed-Din Keykubad beyliğinin hâkimiyetine son vererek Türkiye Selçuklu Devleti'nin sınırları içine dâhil edildi.

³¹ Marie F. Brosset, *Histoire de la Georgie*, I., St. Petersburg 1849, s. 462 vd. Eserin Türkçe tercümesi, Gürcistan Tarihi, Yay. Haz. Erdoğan Merçil, Ankara 2003, s. 410.

³² İbn Bibi, *age*, s. 172 vd.

³³ İbn Bibi, *age*, s. 71; Müneccimbaşı, *Camiu'd-Düvel*, s. 213, Turan, *Doğu Anadolu*, s. 80.

³⁴ İbn Bibi, *age*, s. 71-72.

KAYNAKÇA

- Aristakes, *Lastivertc'i's History*, New York 1985.
- BAYKARA, Tuncer, *Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, İstanbul 2004.
- BROSSET, Marie F., *Gürcistan Tarihi*, Yay. Haz. Erdoğan Merçil, Ankara 2003.
- BROSSET, Marie F., *Histoire de la Georgie*, I., St. Petersburg 1849.
- CAHEN, C., *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi*, çev. Y. Yücel, B. Yedi yıldız, Ankara 1988.
- CÖHCE, Salim, "Bin Yıllık Tapu Erzincan", *Günay Çağlar Armağanı*, Erzurum 2004.
- GROUSSET, Rene, *Histoire de L'Armenia*, Paris 1947.
- HONIGMANN, Ernsts, *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı*, çev. Fikret Işıltan, İstanbul 1970.
- İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'iyeye Fi'l-Umuri'l-Ala'iyeye*, Ankara 1957.
- İbn ul- Esir, *El- Kâmil Fi't-Tarih*, C. XII, çev. Abdülkerim Özyayın, İstanbul 1987.
- KAFALI, Mustafa, "Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi", *Tarih Boyunca Anadolu'da Türk Nüfus Yapısı*, Ankara 1995.
- KAFESOĞLU, İbrahim, "Türk Fütihat Felsefesi ve Malazgirt Muharebesi", *İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, İstanbul 1971, s. 1-16.
- Kerim üd-Din Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbar*, Ankara 1944.
- KONUĞU, Enver, *Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum*, Ankara 1992.
- Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Camii'd-Düvel*, Haz. Ali Öngül, İzmir 2001.
- Reşid ed-Din, *Câmi u't-Tevarih*, Ankara 1999.
- Sadr ud-Din Ebu'l-Hasan Ali ibn Nasır İbn Ali El-Hüseyni, *Ahbâr üd-Devlet is-Selçukiyye*, Tash. Muhammed İkbâl, Lahor 1933.
- SEVİM, Ali, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, Ankara 1993.
- SEVİM, Ali, Merçil, Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, Ankara 1995, s. 450.
- Süleyman er-Ravendi, *Rahat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr*, çev. Ahmet Ateş, Ankara 1957.
- Süryani Mihael, *Cnroniques*, ter. Chabot, Paris 1905
- TOĞAN, A. Zeki, Velidi, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1970.
- TURAN, Osman, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 2004.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993.
- Urfalı Mateos Vekayi-Namesi*, Haz. Hrant D. Andreasyan, TTK, Ankara 2000.
- Yazıcızade Ali, *Tevarih-i Ali Selçuk*, Leiden 1902.
- YİNANÇ, Mükrimin Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, İstanbul 1944.